

ВПЛИВ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

УДК 330.34:336.71(477)

Мельник О.М.

*доктор економічних наук,
професор кафедри політичної економії
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана*

Анотація. Стаття присвячена впливу банківської системи на економічне зростання в Україні. Для цього проаналізовано характер зв'язку між темпами економічного зростання та рівнем кредитної активності в економіці України.

Ключові слова. Банківська система, економічне зростання, кредитна активність.

Аннотація. Стаття посвящена вопросам влияния, которое оказывает банковская система на темпы экономического роста в Украине. Для этого проанализирован характер взаимосвязи темпов экономического роста и уровня кредитной активности в экономике Украины.

Ключевые слова. Банковская система, экономический рост, кредитная активность.

Annotation. The article is devoted to the impact of the banking system on economic growth in Ukraine. It analyzed the nature of the relationship of economic growth and the level of credit activity in the economy of Ukraine.

Key words. Banking system, economic growth, credit activity.

Постановка проблеми. Потужна банківська система є необхідною умовою забезпечення економічного розвитку та економічного зростання, що засвідчує досвід найрозвиненіших країн світу. Актуальність теми обумовлена також наявною ситуацією в Україні, коли вітчизняні банки проходять серйозну перевірку часом в умовах постійних економічних трансформацій. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність проаналізувати теоретичні основи та розкрити реальні параметри впливу банківської системи на темпи економічного зростання в Україні.

Об'єктом дослідження є вплив банківської системи на темпи економічного зростання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Банківська система є невід'ємною складовою сучасної економіки. Перебуваючи в центрі економічного життя, обслуговуючи інтереси виробників та споживачів, банки опосередковують зв'язки між усіма її суб'єктами.

Банк взагалі є одним з видів фінансових посередників. Як правило, під банком розуміють організацію, яка має виключне право здійснювати операції із залучення до вкладів грошових коштів; розміщення зазначених коштів від свого імені, за свій рахунок і на власний ризик на умовах платності, строковості та зворотного повернення. Банк також слід розглядати як підприємство, але підприємство особливого роду, яке створює специфічний товар, що називається банківською послугою. Надання клієнтам цієї послуги включає три основні операції: 1) прийняття грошових вкладів від клієнтів; 2) надання клієнтам позичок і створення нових платіжних засобів; 3) відкриття та обслуговування банківських рахунків і здійснення розрахунків між клієнтами. Зазначені операції є базовими і утворюють первинну сферу банківської діяльності [1, с.109].

Банківську систему не можна трактувати як просту сукупність банків, що функціонують в економіці країни. Оскільки при такому підході вона буде являти собою просте механічне поєднання банків, яке не має заздалегідь окреслених цілей, своїх специфічних рис, самостійних функцій і ролі на грошовому ринку. Насправді це не так. Банківська система має своє особливе призна-

чення, свої специфічні риси і функції в економіці, які не просто повторюють призначення і функції окремих банків. Тобто банківська система не є наслідком простого механічного поєднання окремих банків. Вона являє собою цілісну сукупність, яка не зводиться до простої суми окремих банків, які її складають.

Банківська система – складова фінансової системи країни, вона є внутрішньо організованою, взаємопов'язаною, має загальну мету та завдання [2, с.231]. Тому більш правомірним видається визначення сутності банківської системи як чітко структурованої сукупності фінансових посередників, які займаються банківською діяльністю на постійній основі та функціонально взаємозв'язані між собою в цілісну, субординовану та самостійну структуру.

Банківська система в економіці покликана виконувати багато функцій. Але для нас найважливішими є дві – трансформаційна та функція створення грошей.

Перша – трансформаційна, полягає в мобілізації тимчасово вільних коштів суб'єктів підприємництва та громадян, а також у передачі їх у формі кредиту іншим суб'єктам. Ця функція банківської системи базується на аналогічній функції окремих банків. Проте вона не є сумою механічного складання подібної функції всіх банків, що входять у систему. У масштабах системи виникає якісно нова функція трансформації – більш масштабна, більш глибока, більш завершена й ефективна, ніж сума трансформаційних потенціалів окремих банків. Це зумовлюється двома обставинами:

- по-перше, в трансформаційний процес активно включається центральний банк. Як банк банків він активно здійснює всі види трансформаційних процесів на міжбанківському рівні. Через механізми рефінансування центральний банк трансформує ресурси грошового ринку і за строками, і за розмірами, і за ризиками, і в регіональному аспекті, та ще й у більших масштабах, ніж окремі комерційні банки;

- по-друге, система істотно підвищує трансформаційний потенціал вузькоспеціалізованих банків. Умонтовані в систему, вони дістають можливість виконувати цю функцію в кооперації з універсальними банками. Якщо банк, як, наприклад, Ощадбанк України, спеціалізується на депозитних операціях, то в складі системи він може запропонувати мобілізовані кошти іншим банкам, що виконують кредитні операції. Спільно, як складові системи, ці банки можуть забезпечити весь комплекс трансфор-

мації грошових коштів на ринку.

Друга, цікава нам, функція банківської системи – створення грошей і регулювання грошової маси, що забезпечується оперативною зміною банками маси грошей в обігу, через її збільшення або зменшення, відповідно до зміни попиту на гроші. Іншими словами, банківська система управляє пропозицією грошей.

Це ключова функція банківської системи. У її виконанні беруть участь усі ланки системи – центральний банк, а також усі банки другого рівня. Вона стосується усіх напрямків банківської діяльності, насамперед кредитної.

Ця функція банківської системи якісно відрізняється від аналогічної функції окремого банку. Кожний окремих банк потенційно спроможний брати участь у формуванні пропозиції грошей і заінтересований розширювати цю свою діяльність, оскільки вона дає йому додаткові доходи. Банки можуть «виробляти гроші», надаючи позички своїм клієнтам. Проте над банками постійно витає велика «спокуса» «виробити» грошей більше, ніж у них для цього є підстав і ніж це потрібно ринку. І тільки система може визначити межі цієї діяльності, що адекватні попиту на гроші, і ввести емісійні можливості кожного банку в ці межі. Це досягається за допомогою методів та інструментів грошово-кредитної політики центрального банку, а реалізацію цього забезпечує банківська система в цілому.

Якщо давати характеристику основних напрямів, за якими банківська система може впливати на темпи економічного зростання, то тут слід звернути увагу, в першу чергу, на трансформаційну функцію банківської системи. Справа у тому, що поява в якогось суб'єкта економіки певних заощаджень означає відповідне зменшення його попиту на створену іншими виробниками продукцію. А це ускладнює можливість для реалізації створеної продукції в усій економіці. Але оскільки банки перетворюють заощадження певного суб'єкта спочатку на депозити, а у подальшому передають їх у формі кредитів іншим суб'єктам, то тим самим вони сприяють збереженню суспільного попиту на створену продукцію і підживлюють економічне зростання. В разі ефективного функціонування банківської системи, що проявляється, перш за все, в її здатності запропонувати економіці для підживлення попиту бажаний обсяг грошової маси, відповідно, і динаміка економіки буде знаходитися на належному рівні. І навпаки, неефективність

банківської системи може призвести до занепаду всієї економіки.

Другий напрямок впливу банківської системи на економічне зростання пов'язаний з тим, що банківська система не просто повертає окремі заощадження в економічний обіг (не зменшуючи тим самим сукупний попит), а вона забезпечує перетворення частини цих заощаджень на реальні інвестиції. Тим самим банківська система доповнює свій вплив на економічне зростання не лише чинником достатнього попиту, а ще й чинником розширення пропозиції.

Для аналізу взаємозв'язку між діяльністю банківської системи та економічним зростанням в Україні треба провести кореляційний аналіз показників діяльності

цієї системи та показників економічного зростання.

Взагалі в економічному аналізі для визначення наявності взаємозв'язку чи залежності між певними масивами даних використовується коефіцієнт кореляції. При цьому цей коефіцієнт характеризує не тільки наявність взаємозв'язку між певними масивами даних, а й характер залежності між цими масивами даних. Ця залежність може бути як прямою (коефіцієнт кореляції > 0), так і зворотною (коефіцієнт кореляції < 0); як сильною (коефіцієнт кореляції = від 0,75 до 1, або від -0,75 до -1), чи середньою (коефіцієнт кореляції = від 0,5 до 0,75 або від -0,5 до -0,75), так і й слабкою (коефіцієнт кореляції = від 0,25

Таблиця 1

ОБСЯГИ ВВП, КРЕДИТІВ ТА ДЕПОЗИТІВ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ У ФАКТИЧНИХ ЦІНАХ

Рік	ВВП у фактичних цінах,	Обсяг кредитів, залишки коштів на кінець періоду	Обсяг депозитів, залишки коштів на кінець періоду
	млн. грн.	Млн. грн	млн. грн.
1	2	3	4
2002	225 810	42 228	39 467
2003	267 344	67 892	62 480
2004	345 113	88 615	84 598
2005	441 452	143 423	134 754
2006	544 153	245 230	185 917
2007	720 731	426 867	283 875
2008	948 056	734 022	359 740
2009	913 345	723 295	334 953
2010	1 082 569	732 823	416 650
2011	1 302 079	801 809	491 756
2012	1 411 238	815 142	572 342
2013	1 454 931	910 782	669 974
2014	1 566 728	1 020 667	675 092
		Коеф. корел. між стовп. 2 та 3	Коеф. корел. між стовп. 2 та 4
		0,97451065	0,99366147

Таблиця складена з використанням даних сайту НБУ: <http://www.bank.gov.ua/>

ІНДЕКСИ ЗМІНИ НОМІНАЛЬНОГО ВВП, ФІЗИЧНОГО ОБСЯГУ ВВП
ТА СПОЖИВЧИХ ЦІН В УКРАЇНІ

Рік	ВВП у фактичних цінах	Індекс номінального ВВП	Індекс фізичного обсягу ВВП	Індекс споживчих цін
	млн. грн.	у %	у %	у %
1	2	3	4	5
2000	170 070	130,38	105,9	125,8
2001	204 190	120,06	109,2	106,1
2002	225 810	110,59	105,2	99,4
2003	267 344	118,39	109,6	108,2
2004	345 113	129,09	112,1	112,3
2005	441 452	127,92	102,7	110,3
2006	544 153	123,26	107,3	111,6
2007	720 731	132,45	107,9	116,6
2008	948 056	131,54	102,3	122,3
2009	913 345	96,34	85,2	112,3
2010	1 082 569	118,53	104,1	109,1
2011	1 302 079	120,28	105,2	104,6
2012	1 411 238	108,38	100,3	99,8
2013	1 454 931	103,10	100	100,5
2014	1 566 728	107,68	93,2	124,9
			Коеф. корел. між стовп 3 та 4	Коеф. корел. між стовп 3 та 5
			0,26145568	0,72702413

до 0,5 або від -0,25 до -0,5). Коефіцієнт кореляції в проміжку від -0,25 до 0,25 свідчить про відсутність зв'язку між певними масивами даних.

Аналіз даних по Україні за 2002–2014 рр. свідчить, що коефіцієнт парної кореляції між величиною ВВП та обсягом кредитів у фактичних цінах становить 0,974. А коефіцієнт парної кореляції між величиною ВВП та обсягом депозитів у фактичних цінах є ще більшим, він становить 0,993. (Таблиця 1). Тобто взаємозв'язок між цими показниками є прямим і дуже сильним.

Проте тут треба зазначити, що пряме співставлення номінального ВВП та обсягу кредитів і депозитів у фактичних цінах не є досить показовим, оскільки тут не зрозуміло те, яка сукупність чинників вплинула

на цей результат, бо у номінальних показниках, які обчислені у фактичних цінах, враховується ціла низка найрізноманітніших факторів. Зокрема, співставлення індексів зміни номінального ВВП, фізичного обсягу ВВП та індексу споживчих цін свідчить, що коефіцієнт парної кореляції між зміною номінального ВВП та індексом споживчих цін становить 0,727, а між зміною номінального ВВП та індексом фізичного обсягу ВВП 0,261 (Таблиця 2). І виходить, що між зміною номінального ВВП та індексом фізичного обсягу ВВП в Україні зв'язок на порядок слабший, ніж між зміною номінального ВВП та індексом споживчих цін. А відповідно, на номінальний ВВП значно більший вплив справляє не зміна реального ВВП, а зміна рівня цін.

Враховуючи все сказане вище, при аналізі взаємозв'язку між банківською системою та економічним зростанням в Україні при проведенні кореляційного аналізу варто перейти від номінальних показників, які обчислені у поточних цінах, до показників реальних, які обчислені у співставних цінах, аби нейтралізувати вплив саме цінового чинника.

З даними про темпи економічного зростання, які вимірюються індексом фізичного обсягу ВВП, проблем нема, вони є загальнодоступними. А от дані, які характеризують діяльності банківської системи, потребують певної модифікації для того, аби зробити їх співставними з даними про темпи економічного зростання.

Зокрема для того, аби перейти до індексних величин, на першому етапі варто співставити обсяг кредитів у фактичних цінах з величиною ВВП у тих самих цінах. Після того, як обсяг кредитів представлений у форматі частки від ВВП, що нівелює вплив фактичних цін, вже можна переходити до індексних показників. Це зроблено шляхом співставлення обсягу кредитів (як частки від ВВП) різних років (поточного до попереднього) (Таблиця 3).

Співставлення індексу частки кредитів у ВВП та індексу фізичного обсягу ВВП дає значення коефіцієнту кореляції на рівні 0,315586, що свідчить про досить слабкий прямиий зв'язок (коефіцієнт кореляції трохи вище нижньої межі слаб-

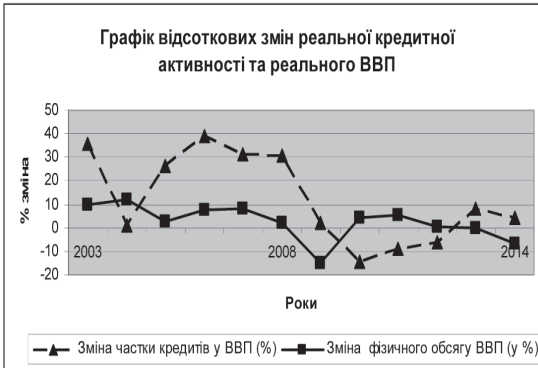
Таблиця 3

ІНДЕКСИ ЗМІНИ НОМІНАЛЬНОГО ВВП, ФІЗИЧНОГО ОБСЯГУ ВВП ТА СПОЖИВЧИХ ЦІН В УКРАЇНІ

Рік	ВВП у фактичних цінах, млн. грн.	Обсяг кредитів, залишки коштів на кінець періоду, млн грн	Індекс номінального обсягу кредитів, % попер. року	Обсяг кредитів у % від ВВП	Індекс частки кредитів у ВВП, у %	Індекс фізичного обсягу ВВП, у %
1	2	3	4	5	6	7
2002	225 810	42 228		18,70		105,2
2003	267 344	67 892	160,8	25,40	135,80	109,6
2004	345 113	88 615	130,5	25,68	101,11	112,1
2005	441 452	143 423	161,9	32,49	126,53	102,7
2006	544 153	245 230	171,0	45,07	138,71	107,3
2007	720 731	426 867	174,1	59,23	131,42	107,9
2008	948 056	734 022	172,0	77,42	130,72	102,3
2009	913 345	723 295	98,5	79,19	102,28	85,2
2010	1 082 569	732 823	101,3	67,69	85,48	104,1
2011	1 302 079	801 809	109,4	61,58	90,97	105,2
2012	1 411 238	815 142	101,7	57,76	93,80	100,3
2013	1 454 931	910 782	111,7	62,60	108,38	100
2014	1 566 728	1 020 667	112,1	65,15	104,07	93,2
		Коеф. корел. між стовп. 2 та 3			Коеф. корел. між стовп. 6 та 7	
		0,97451065			0,315586	

кого зв'язку). В той же час, якщо врахувати існування лагових залежностей між зростанням кредитної активності та відповідним йому збільшенням величини ВВП (економічне зростання є результатом зростання кредитної активності у попередньому році), то значення коефіцієнту кореляції знизиться до 0,109148. Тобто зв'язок залишається прямим, а його сила знижується з нижньої межі слабкої до несуттєвої.

Для наочності нижче наведений графік річних індексів зміни ВВП та кредитної активності в Україні без урахування лагових залежностей.

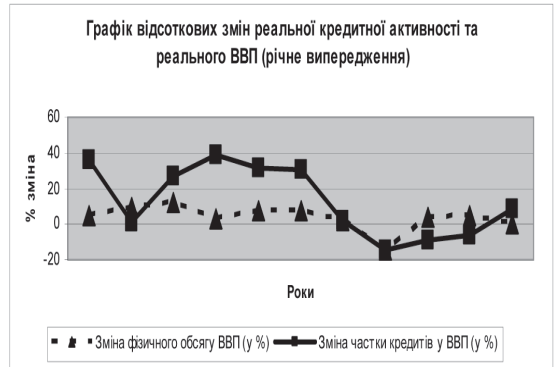

В той же час врахування існування лагових залежностей на прикладі України дає змогу виявити ще кілька досить цікавих фактів. Так, величина коефіцієнту кореляції між зростанням кредитної активності та відповідним йому збільшенням величини ВВП зі зворотнім лагом у рік дає значення 0,509571. А при обчисленні цього ж коефіцієнту кореляції, але зі зворотнім лагом у 2 роки, його величина є ще більшою – 0,572810. Тобто і тут (як і у прикладі з прямим лагом) зв'язок залишається прямим, а його сила зростає з рівня нижньої межі слабкої до рівня нижньої межі середньої. Лаг же у 3 та більше років призводить до різкого зменшення коефіцієнта кореляції, а відповідно і до зниження рівня взаємозв'язку між цими явищами. Ця залежність цікава з тієї точки зору, що вона може бути охарактеризована як зворотній зв'язок, коли причина та наслідок змінюються місцями.

З точки зору фундаментальної економічної теорії первинний причинно-наслідковий зв'язок у термінах кейнсіанства може бути інтерпретований як мультиплікатор (зростання кредитної активності випереджує та визначає темпи подальшого економічного зростання), а от виявляє-

ний зворотній зв'язок можна охарактеризувати як акселератор (коли зростання кредитної активності саме стає наслідком попереднього збільшення темпів економічного зростання та відповідного обсягу ВВП).

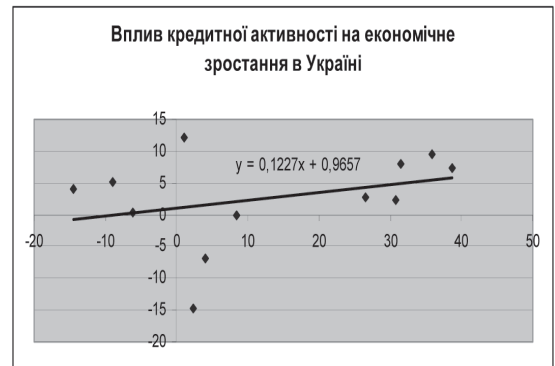
Для наочності нижче наведений ще один графік річних індексів зміни ВВП та кредитної активності в Україні у співставному вимірі, але вже з річним випереджувачим лагом щодо показника зміни реального ВВП.

Для продовження вивчення впливу кредитної активності на економічне зростання в Україні варто здійснити регресійний аналіз шляхом обчислення лінійної функціональної залежності (типу $y = mx + b$) між відсотковими змінами частки кредитів у ВВП (x) та відсотковими змінами реального ВВП (y) з використанням методу найменших квадратів, аби вирахувати лінію, яка найкращим чином апроксимує наявні дані. Використання статистичних даних по Україні за період 2003–2014 рр. дало формулу:

$$y = 0,1227x + 0,9657$$

Для наочності нижче наведена діаграма річних індексів зміни ВВП та кредитної активності в Україні у співставному вимірі.

При цьому коефіцієнт m у всіх видах конкретних функцій буде характеризувати нахил даної прямої, а показник b – точку перетину даної прямої з віссю Y . Економічне значення коефіцієнту m у всіх видах конкретних функцій полягає у тому, що він дає характеристику рівня мультиплікаційного ефекту – чи, іншими словами, того, на яку величину зміниться приріст ВВП при зміні кредитної активності (частки кредитів у ВВП) на одиницю (на 1 %).

Вивчення коефіцієнту m в отриманій формулі свідчить про те, що між змінами величини кредитної активності, що обчислена як частка від ВВП, та змінами величини реального ВВП наявний прямий зв'язок. При цьому, оскільки коефіцієнт m у формулі є меншим за одиницю (**0,1227**), то це свідчить про те, що для досягнення економічного зростання величина кредитної активності має зростати випереджаючим темпом. Зокрема в Україні, аби забезпечити економічне зростання на рівні 1%, величина частки кредитів у ВВП має збільшитись на 8,1 % ($1 / 0,1227$) у порівнянні з попереднім періодом.

Економічне значення показника b у даному типі формул полягає у характеристиці інерційного лагу, чи того, яким є запізнення у реакції ВВП при зміні напряму руху кредитної активності. Саме величина показника b у формулі пояснює той факт, що між змінами кредитної активності та змінами ВВП є певний часовий розрив. Зокрема, якщо говорити про Україну, то наявність цього показника на рівні **0,9657** свідчить про те, що економічне зростання буде відбуватись навіть у тому випадку, коли реальна кредитна активність (частка кредитів у ВВП) зменшиться, але не більше ніж на **7,8 %** ($0,9657 / 0,1227$) (тобто буде становити **92,2 %** у порівнянні з попереднім періодом). Лише після досягнення цієї кри-

тичної точки (для зниження реального рівня кредитної активності) рівень реального ВВП почне скорочуватись.

Про те, наскільки правильно наведена формула відображають реальний стан справ, свідчить величина коефіцієнту детермінації (R^2), який порівнює фактичні значення y та значення, які отримані із розрахованого рівняння прямої.

Нормативні значення коефіцієнту детермінації (R^2) знаходяться у інтервалі від 0 до 1. Якщо він дорівнює 1, то має місце повна відповідність математичної моделі реальним статистичним даним, тобто нема розбіжності між фактичними та оціночними значеннями y . В іншому випадку, якщо коефіцієнт детермінації дорівнює 0, то рівняння регресії є невдалим для характеристики значень y . При цьому залежність може бути як сильною (коефіцієнт детермінації знаходиться у проміжку від 0,56 до 1, середньою (коефіцієнт детермінації знаходиться у проміжку від 0,25 до 0,56, чи достатньо слабкою (коефіцієнт детермінації знаходиться у проміжку від 0 до 0,25).

У випадку України величина коефіцієнту детермінації (R^2) становила **0,2597**. Тобто для нашої країни протягом 2003–2014 рр. рівень достовірності наведеної формули є таким, що відповідає нижній межі середнього рівня.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави зробити висновок про те, що банківська система в Україні впливає на економічне зростання досить слабо. Причин для цього кілька. Головна з них пов'язана з тим, що сам по собі рівень економічного розвитку України не є достатньо високим. А за таких умов потужна і впливова банківська система виникнути та існувати не може. Обсяг кредитів (у % від ВВП) нині ледве перевищує 60 % (Таблиця 1), а обсяг депозитів 46 %.

Таблиця 4.

ЧАСТКА КРЕДИТІВ БАНКІВ ТА ІНШИХ ПОЗИК У ФІНАНСУВАННІ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ (% від загального обсягу)

Рік	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Капітальні інвестиції	—	4,4	7,7	7,1	14,1	14,3	15,2
Інвестицій в основний капітал	4,3	5,3	8,2	7,6	14,8	15,5	16,6
Рік	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Капітальні інвестиції	15,8	13,3	12,3	16,3			
Інвестицій в основний капітал	17,3	14,2	13,7	17,9			

Окрім того, не можна забувати ще і той факт, що темпи економічного зростання значною мірою визначаються динамікою капітальних інвестицій та особливо інвестицій в основний капітал. Проте частка кредитів банків та інших позик у фінансуванні реальних інвестицій в Україні нині не перевищує 16–18 % (Таблиця 4), тоді як частка власних коштів підприємств та організацій у фінансуванні інвестицій значно переви-

щує 50 %. За таких умов говорити про суттєвий вплив банківської системи на темпи економічного зростання в Україні не доводиться.

Разом з тим, проведене дослідження свідчить і про те, що існує досить сильний зворотній вплив економічного зростання на банківську систему в Україні. При чому найбільш сильним цей вплив є за наявності 2-річного лагу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Денисенко М.П. *Гроші та кредит у банківській справі*. Київ: Алерта, 2004, 478 с.
2. Васюренко О.В. *Банківські операції*. Київ: Знання, 2004, – 324 с.
3. *Статистичний щорічник України за 2006 рік*. Державний комітет статистики України. – К.: Консультант, 2007. – 562 с.
4. *Статистичний щорічник України за 2011 рік*. Державна служба статистики України. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2012. – 558 с.
5. Сайт НБУ: <http://www.bank.gov.ua/>
6. Сайт <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/>